

JABBOR ESHONQULOV,
*filologiya fanlari doktori, professor,
O'zR FA Alisher Navoiy nomidagi
Davlat adabiyot muzeyi direktori*

BUYUK ALLOMAGA EHTIROM

Mamlakatimiz rahbarining “Buyuk shoir va mutafakkir Alisher Navoiy tavalludining 580 yil-ligini keng nishonlash to'g'risida”gi qarori ilm-u ma'rifat, adabiyot va san'at orqali o'zimizni, o'zligimizni topishga, tafakkurimizni o'zgartirish-ga, milliy madaniyatimizni yuksaltirishga qaratil-gan tarixiy qaror bo'ldi.

Shu narsa haqiqatki, keyingi yillarda mam-lakatimiz juda katta o'zgarishlar ummonida ya-shamoqda. Ilm-u ma'rifat, adabiyot va san'atga berilayotgan e'tibor, hukumat miqyosida chiqa-rilayotgan qarorlar, farmonlar odamni shoshirib qo'yadigan darajada.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning o'zbek tiliga davlat tili maqomi berilganining o'ttiz yilli-giga bag'ishlangan tantanali marosimda tarixiy nutqining jarangi hamon quloqlarimizdan ket-gani yo'q, “O'zbek tiliga davlat tili sifatidagi nufuzi va maqomini tubdan oshirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi qarorida belgilangan vazifalarning ko'lamini endi-endi anglayotgandekmiz, Abdulla Qodiriy ijod maktabi va uy muzeyining ochilishiga bag'ishlangan tadbirning bo'lib o'tganiga hali bir yil ham to'lgani yo'q. Bu davr mobaynida poytaxt-ning so'lim go'shasida Alisher Navoiyga, shoir va yozuvchilar, millat fidoyilari va ulug'lariga ehti-rom ramzi bo'lgan Adiblar xiyoboni majmuasi qad rostladi. Bularning bari so'nggi bir yil ichida mamlakatimizda bo'lgan va bo'layotgan o'zga-rishlardir. Shoshib qolayotganimiz ham, hayrat-dan entikayotganimiz ham rost.

Bu qaror ham oldingilar bilan uyg'unlik kasb etgan: til, ilm-u ma'rifat, adabiyot, san'at keyingi yuksalishning bosh mezoni qilib belgilangan.

Qarorda Alisher Navoiy ijodi nafaqat xal-qimizning milliy merosi, adabiy-estetik tafakku-rida tutgan o'rni, balki jahon adabiyotidagi nufuzi va ahamiyatiga ham e'tibor qaratilmoqda. Dar-haqiqat, milliy, shuning bilan birga, umuminsoniy o'lmas g'oyalarni tarannum etgan Alisher Navoiy

ijodi nafaqat o'zbek hamda qardosh xalqlar, qolaversa, dunyo adabiyotida o'z o'rni va badi-iy qimmatiga ega badiiy so'z san'ati namunasi hisoblanadi.

Alisher Navoiy adabiy va ilmiy merosi ja-hon tamadduni mezoni bilan o'lchanganda ham insoniyat ma'naviy va ruhiy kamolotiga yuksak ulush qo'shgan meroslar sirasidandir.

Birinchi galda bu jihat Navoiy asarlarining o'z davri va o'zigacha bo'lgan adabiyot qonun-qoida-lari hamda o'lchovlari bilan baholanganda ko'zga tashlanadi. Chunki Alisher Navoiy o'zigacha bo'lgan arab va fors adabiyotini chuqur o'zlashtir-gan, xalq og'zaki ijodini o'ziga singdirgan, turkiy tildagi yozma yodgorliklardan ham yetarli daraja-da ma'lumotga ega bo'lgan. Alisher Navoiy shakl-lanib ulgurgan mumtoz badiiyat qonunlari asosi-da butkul yangicha tafakkurdagi badiiy asarlarni xalqimizga, insoniyatga taqdim etdi.

Uning lirik merosi, “Xamsa”si, ilmiy tarixiy asarlari buning misolidir.

Navoiygacha ham xamsanavislik mavjud va allaqachon shakllanib ulgurgandi. Nizomiy, Xus-rav Dehlaviy va boshqa ulug' shoirlar bu kabi buyuk adabiy manbani adabiyot maydoniga taqdim etishgan, Navoiy davrida unga zamon-dosh bo'lib Abdurahmon Jomiydek so'z san'atko-ri ham shunday asarni yaratish pallasida edi.

Alisher Navoiyning ana shu maydonda, shunday adabiy buyuklar ro'baro'sida o'z “Xam-sa”sini yaratishi va uni turkiy tilda jaranglatib qo'yishi ma'naviy jasorat edi. Negaki, bir adabiy kanon doirasida, mazmuniy yaqinlik, syujet birligi va qamrovida to'laqonli yangi asar bitish va uni jahoniy adabiyotning o'lmas obidasi darajasi-ga ko'tarib qo'yish uchun ham adabiy, ham ilmiy, ham ruhiy, ham ma'naviy kuch-quvvat lozim edi. Navoiyda bularning barchasini yuksak maqom-da ko'ramiz. Navoiy ushbu asarining “Hayrat ul-abror” dostonida:

*Odami ersang demagil odami,
Anikim yo'q xalq g'amidin g'ami...
yoki "Farhod va Shirin" dostonidagi:
Har neki qilmish odamizod,
Tafakkur ila bilmish odamizod...*

kabi shohbaytlari buyuk insonparvar va olamiy miqyosdagi tafakkur-u taxayyulga ega adibning fikrlaridir.

Bu singari jihatlarni agar dunyo adabiyotining boshqa ulug' vakillariga qiyosan olganimizda ham Navoiy hech bir jihatdan dunyodagi buyuk adib-u allomalardan kam emasligi ayon bo'ladi.

Qolaversa, badiiy adabiyotda mavjud bo'lgan turli janr va shakllardagi o'z asarlarini yaratishi bilan birga Navoiy badiiy adabiyot qonuniyatlarini o'z yondoshuvlari bilan to'ldirdi. Mumtoz adabiyotda haqli ravishda faqat Navoiygagina xos bo'lgan uslubni shakllantirdi. Masalan, devon tuzishdagi talablarni o'ziga xos yangicha qarashlari bilan to'ldirdi va bu borada "Xazoyin ul-ma'oniyy"ni tuzib, amalda isbotlab ham berdi. Boshqa janrlar, aytaylik, nasriy adabiy va ilmiy asarlar yaratish borasida ham Navoiy butkul yangicha yo'nalishni ochib berdi. Uning "Munshaot", "Mahbub ul-qulub", "Munjo'ot", "Nasoyim ul-muhabbat", "Majolis un-nafois" kabi asarlari shular jumlasidandir.

"Muhokamat ul-lug'atayn" asarida esa turkiy tilning dunyo tillaridan kam emasligini aniq isbot va dalillar bilan ochiqlab berdi.

Mamlakatimiz rahbari ta'biri bilan aytganda, "ona tili bayrog'ini baland ko'tarib, butun el-ulusni, yurtlarni shu bayroq ostida birlashtirgan" zotning tavallud ayyomiga bag'ishlangan mazkur qarorning o'zbek tili bayrami arafasida qabul qilinishida ham juda katta ramziy ma'no, juda katta ibrat va chin ma'nodagi ulug' bir ma'rifatga da'vat bor, deb o'ylayman.

Qarorda ellik yildan buyon e'tibordan chetda bo'lib kelgan Alisher Navoiy nomidagi Davlat adabiyot muzeyining rekonstruksiya qilinib, yangi zamonaviy ekspozitsiya yaratilishi, zarur texnika va ashyoviy jihozlar bilan ta'minlanishiga alohida e'tibor qaratilgan. Zero, ushbu maskan nafaqat yurtimizda, balki O'rta Osiyoda yagona adabiyot muzeyi va Fanlar akademiyasi tizimidagi nufuzli ilmiy muassasa hisoblanadi. Respublikamizdagi juda ko'plab muzeylar shu muzey tarkibida shakllangan.

Bu yerda Alisher Navoiy kabi allomalarimizning nodir qo'lyozmalari, toshbosma asarlari, shoir va ijodkorlarning arxivi saqlanadi.

Birgina misol, "Badoyi ul-bidoya" asari qo'lyozmasi Alisher Navoiy o'zining kamolot chog'ida

yozgan lirik asarlari o'rin olganligi uchungi-na emas, balki shoir hayotlik chog'ida Hirot-da ko'chirilganligi, katta ehtimol bilan Alisher Navoiyning o'zi bundan voqif bo'lganligi, bu nodir qo'lyozma muzey fondida saqlanayotganligi, shoir hayotlik chog'ida tartib berilgan devonlar ichida eng mukammal ekanligi bilan ham ahamiyatlidir.

Muzey ta'miridan so'ng bu yerda Alisher Navoiy yashagan davr, shoir hayoti, ijodi, adabiy muhiti, ustozlari, zamondoshlari va izdoshlari haqida hikoya qiluvchi, asarlarining qo'lyozma va nashr nusxalari to'g'risida ma'lumot beruvchi adabiy-badiiy ko'rgazmaning tashkil etilishi qarorda belgilangan tizimli tadbirlarning uzviy davomi bo'ladi.

Qarorda Alisher Navoiy nomidagi ijod maktabini tashkil etishga qaratilgan vazifalar belgilab berilgan. Toshkent O'zbekistonning poytaxti ekan, o'zbek va turkiy xalqlar adabiyotining "poytaxti" bo'lgan Alisher Navoiydek alloma ijod maktabining bu makonda qad rostlashida ham men juda katta ramziy ma'no ko'raman.

Alisher Navoiy haykali qad rostlagan xiyobon, alloma nomidagi muzey, yurtimizda va xorijda nufuzi oshib borayotgan universitet, ijod maktabi, "Alisher Navoiy nomidagi xalqaro jamoat fondi"ning tashkil etilishi bugungi O'zbekistonning o'tmish merosiga munosabatini, ertangi qiyofasini belgilab beruvchi sa'y-harakatlar, boshqacha aytganda, milliy uyg'onish havolaridir.

Millat Alisher Navoiydek allomasiga hami-sha ehtiyoj sezgan, uning merosini o'rganishga har doim ham zarurat bo'lgan. Biroq uzoq yillar davomida bunga yo e'tibor bermadik yoki mas'uliyatsizlik qildik, ma'naviyat haqida og'iz ko'pirtirdig-u asl ma'naviyatimizdan uzoqlashganimizni sezmay ham qoldik.

Asl ildizlarimizdan uzoqlashgan sayin, uning o'rnini ming yillik qadriyat va an'analarga zid bo'lgan, ongimizga tushov soladigan qo'shtirnoq ichidagi san'at, madaniyat hamda ijod namunalari paydo bo'la boshladi. Bu tushovdan qutulish, bugungi global tajovuzlardan omon chiqish uchun, birinchi navbatda, Navoiy asarlariga o'xshagan merosga ehtiyoj tug'iladi.

Mazkur qaror global jamiyatda inson ruhiyati, ma'naviyatiga bo'layotgan tajovuzlardan millatni nima asrab qoladi, degan savolga mamlakatimiz rahbarining munosib javobidir.

Yaqin-yaqinlargacha Alisher Navoiy merosining ta'lim tizimida uzluksiz o'qitilishini, uning asarlari asosida multfilmlar, badiiy filmlar, dramatik asarlar yaratilishini, g'azalxonlik va insho tan-

lovlari o'tkazilishini, ochig'i tasavvur ham qilolmasdik. Bu bir orzu edi.

Qarorga muvofiq Alisher Navoiy asarlari asosida yangi spektakllar, badiiy va multiplikatsion filmlar yaratish, g'azalxonlik va insho tanlovlarini o'tkazish, uning asarlarini uzluksiz o'qitish konsepsiyasini ishlab chiqish, kelgusida barcha ta'lim muassasalarida shu asosda o'qitish yo'lga qo'yilishi, Alisher Navoiy asarlarining mobil ilovalarining yaratalishi rejalashtirilmoqda. Boshqacha aytganda, Alisher Navoiy merosini o'rganish yaxlit tizim shakliga olib kelinmoqda.

Qarorda xorijiy davlatlarda saqlanayotgan Alisher Navoiy qalamiga mansub va u yashagan davrga oid qo'lyozmalarning faksimile nusxalarini mamlakatimizga olib kelish masalalari ham ko'tarilganki, bu manbalarning yurtimizga kelitirilishi, muzeylar, ilmiy muassasalar fondini boyitibgina qolmaydi, alloma asarlari nashrining yanada mukammallashishiga, olib borilayotgan ilmiy tadqiqotlarning chuqurlashishiga ham xizmat qiladi. Alisher Navoiy asarlarining rang-barang nashri yuzaga keladi, qo'lyozmalarni qiyoslab o'rganish imkoniyatlari paydo bo'ladi.

O'tkazilayotgan tadbirlar doirasida "Alisher Navoiy ijodiy merosining bashariyat ma'naviy-ma'rifiy taraqqiyotidagi o'rni" mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya kelgusi yili noyabr oyida o'tkazish rejalashtirilgan.

Yurtimizda bo'lib o'tayotgan bunday xalqaro anjumanlar, shubhasiz, millat ma'naviyatini yuksaltirish, insonlar o'rtasidagi hamjihatlik, birlikni mustahkamlash, ulardagi ijodkorlik qobiliyatini uyg'otishga xizmat qiladi.

Mamlakatimizda ham, qardosh turkiy mamlakatlarda ham mumtoz adabiyot bilan shug'ullan-gan tadqiqotchi borki, albatta, Navoiy merosidan

bahramand bo'lgan. Alisher Navoiy ordenining ta'sis etilishi yurtimizdagi va xorijdagi navoiyshunos olimlarimizga, tarjimonlarga ko'rsatiladigan juda katta rag'bat bo'ladi.

Belgilanayotgan tadbirlar yurtimiz miqyosidagina bo'lib qolmaydi. Mutasaddi tashkilotlar mamlakatimizning xorijdagi diplomatik vakolatxonalari bilan hamkorlikda xorijiy o'lkalarda Alisher Navoiy hayoti va ijodiga bag'ishlangan tadbirlar tashkil etadi.

Bugungi kungacha Alisher Navoiy asarlari dunyoning ko'plab tillariga tarjima qilingan. Dunyoning ko'plab mamlakatlarida Navoiy merosi o'qib, o'rganib kelinadi. Biroq endilikda bu ishlarga alohida e'tibor qaratiladi. Xorijlik o'zbek tili mutaxassis-lari, tarjimonlarni jalb etgan holda Alisher Navoiyning asarlarini xorijiy tillarga tarjima qilish, nashr etish, o'sha o'lkalarda taqdimotlarini o'tkazish bo'yicha tizimli ishlar amalga oshiriladi.

Xulosa qilib aytganda, bugun mamlakatimizda qilinayotgan ishlar, o'zgarishlar, yangilanishlar, ona tilimiz, ilm-u ma'rifat, adabiyotga bo'layotgan e'tibor xalqimizning ertangi kun uchun tashlayotgan qadamlari, ertangi kun uchun qadalgan urug', kelajakka qaratilgan "investitsiya".

Mamlakatimiz rahbarining bu qarori Alisher Navoiydek buyuk allomaga buyuk bir ehtiromdir. Qarorning ijrosi Alisher Navoiydek allo-maning ma'naviy hayotimizdagi o'rnini belgilab berib, jahonga tanitibgina qolmaydi, uchinchi uyg'onish sari dadil qadam tashlayotgan, dunyoga o'zining yangi fikr va yangi so'zini aytayotgan, yangi o'zgarish va yuksalish sari chog'langan yangi O'zbekistonning buyuk evrilishlar oldidagi zalvorli odimi bo'ladi.